

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК МЕТАПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОРЯДКУ: ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТА МЕЖІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Кучук Андрій Миколайович,

orcid.org/0000-0002-5918-2035

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права та публічного управління

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Пекарчук Володимир Михайлович,

orcid.org/0000-0002-7750-1474

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права

Пенітенціарної академії України

У статті досліджено правовладдя як метапринцип конституційного порядку та визначено його загально-правову природу й межі конституційної інтерпретації. Актуальність теми зумовлена відсутністю цілісної концептуалізації верховенства права, яка б узгоджувала його нормативно-ціннісний, структурний і функціональний виміри, що ускладнює забезпечення внутрішньої узгодженості правової системи та формування сталої судової практики.

Обґрунтовано, що правовладдя не зводиться до сукупності окремих елементів (юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя), а має характер метапринципу і виступає нормативною підставою легітимності самої конституційної системи.

Визначено три виміри правовладдя: онтологічний – як умову існування права в його нормативній якості; структурний – як критерій узгодженості та ієрархічної впорядкованості норм; інтерпретаційний – як методологічну основу тлумачення та застосування національного права.

Відзначено, що правовладдя виконує подвійну функцію: обмежувальну, встановлюючи межі дискреції органів публічної влади, та конститутивну, визначаючи параметри легітимності правового регулювання.

Доведено, що правовладдя функціонує як метавторинна норма, яка дозволяє розмежувати формальну і субстантивну конституційність та виявити межі допустимого конституційного розвитку. Воно одночасно легітимує активну роль конституційної юрисдикції та окреслює межі інтерпретації, запобігаючи довільному судовому нормотворенню.

Акцентовано, що співвідношення правовладдя та народного суверенітету не є конфліктним за своєю природою. Конституційна демократія передбачає, що воля більшості реалізується в межах і через право, а тому не може бути джерелом свавілля. Правовладдя не заперечує демократію, а визначає її умови можливості: воно гарантує, що демократичне самоврядування відбувається в нормативних межах, які забезпечують повагу до людських прав та недоторканність основ конституційного ладу.

Зроблено висновок, що правовладдя є структуроутворювальним ядром конституційного порядку, яке забезпечує його внутрішню цілісність, ціннісну спрямованість і стійкість в умовах суспільних трансформацій.

Ключові слова: верховенство права, законодавство, конституційне право, конституційний контроль, конституційний суд, права людини, принцип пропорційності, принципи права, суд, юридична визначеність.

Kuchuk Andrii, Pekarchuk Volodymyr. The rule of law as a meta-principle of constitutional order: general legal aspect and constitutional interpretation limits

The article examines the rule of law as a meta-principle of constitutional order and determines its general legal nature and the boundaries of constitutional interpretation. The relevance of the topic is stipulated by the lack of a comprehensive conceptualization of the rule of law that would reconcile its normative and value, structural, and functional dimensions, which complicates ensuring the internal consistency of the legal system and the formation of stable judicial practice.

It is argued that the rule of law is not reduced to a set of separate elements (legal certainty, prohibition of arbitrariness, access to justice), but has a meta-principle character and serves as the normative basis for the legitimacy of the constitutional system itself.

Three dimensions of the rule of law, namely ontological – as a condition for the existence of law in its normative quality; structural – as a criterion for the consistency and hierarchical order of norms; interpretative – as a methodological basis for the interpretation and application of national law, are identified.

It is noted that the rule of law performs a dual function: restrictive, setting limits on the discretion of public authorities, and constitutive, determining the parameters of the legitimacy of legal regulation.

It is proven that the rule of law functions as a meta-secondary norm that allows distinguishing between formal and substantive constitutionality and identifying the limits of permissible constitutional development. At the same time, it legitimizes the active role of constitutional jurisdiction and defines the limits of interpretation, preventing arbitrary judicial rule-making.

It is emphasized that the correlation between the rule of law and popular sovereignty is not inherently conflictual. Constitutional democracy presupposes that the will of the majority is realized within and through law and therefore cannot be a source of arbitrariness. The rule of law does not negate democracy, but rather defines its conditions of possibility: it guarantees that democratic self-government takes place within normative limits that ensure respect for human rights and the inviolability of the foundations of the constitutional order.

It is concluded that the rule of law is the structuring core of the constitutional order, ensuring its internal integrity, value orientation, and stability in the context of social transformations.

Key words: rule of law, legislation, constitutional law, constitutional control, constitutional court, human rights, principle of proportionality, principles of law, court, legal certainty.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблематики, зазначеної у назві роботи, полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку конституційного права і загальної теорії права потребує глибшого теоретичного й методологічного осмислення сама природа, онтологія та функціональне значення верховенства права як фундаментального засадничого початку державного та правового устрою. Так, не зважаючи на широке використання у науковій та навчальній літературі, законодавстві терміну «верховенство права», відсутнє концептуальне тлумачення цього феномена, яке б узгоджувало нормативно-ціннісні, структурно-функціональні й праксеологічні виміри поняття, що ускладнює аналіз сутності правовладдя як системного явища, що накладає обмеження на розроблення узгоджених підходів до забезпечення правового порядку, захисту прав і свобод людини, а також на практику правозастосування.

Верховенство права як метапринцип конституційного порядку постає не лише як окремий правовий інститут, а як інтегральний елемент, який об'єднує різноманітні підсистеми конституційної системи: правовідносини, права людини і обов'язки держави, системи реалізації й захисту правових норм. Водночас потребує уточнення його співвідношення з іншими загальноправовими принципами.

Додамо, що в реаліях динамічних суспільно-політичних змін, спричинених глобалізацією, євроінтеграційними процесами та посиленням впливу міжнародного права, існує потреба у дослідженні меж конституційної інтерпретації верховенства права. Зокрема, це стосується визначення меж допустимого втручання судової влади в політичні рішення, ролі прецедентного права, а також синхронізації національних конституційних стандартів із міжнародно-правовими зобов'язаннями.

Відзначимо, що слабкість концептуальних підходів до розуміння верховенства права безпосередньо впливає на практичні аспекти забезпечення правовладдя: формування судової практики, ефективність контрольних механізмів, довіру громадськості до національного права. Внаслідок цього виникають інституційні прогалини, що підривають стійкість правової структури суспільства, сприяють правовій невизначеності і правовій нерівності.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування правовладдя як метапринципу конституційного порядку, розкриття його загально-правової природи та визначення меж конституційної інтерпретації, що впливають із його метапринципового статусу.

Стан опрацювання проблеми. Проблематика верховенства права є однією з найбільш актуальних серед вітчизняних дослідників, зокрема і у галузях як загальнотеоретичних, так і конституційно-правових наук. Відзначимо, що у класичній західній доктрині вона розглядається крізь призму концепції *the rule of law*, яка формувалася в працях представників англосаксонської правової традиції (зокрема, А. Дайсі [1]), а згодом отримала розвиток у теоретичних моделях формального та матеріального розуміння верховенства права (Б. Таманага [2], П. Гаудер [3], Л. Фуллер [4] та ін.). У працях означених акцентовано увагу на структурних елементах правопорядку (загальність норм, їхня передбачуваність, стабільність, процедурна справедливість) або ж на змістовному наповненні верховенства права цінностями справедливості, людської гідності та свободи.

У континентальній традиції верховенство права тісно пов'язується з ідеєю правової держави (*Rechtsstaat*), що зумовило зосередження досліджень на інституційних гарантіях обмеження публічної влади, конституційному контролі та захисті прав [5-6]. Водночас у сучасних європейських документах, зокрема у практиці Венеційської комісії [7-8] та Європейського суду з прав людини, верховенство права набуває комплексного змісту, що поєднує формальні й матеріальні елементи та розглядається як

основа демократичного конституційного ладу.

В українській правничій науці дослідження верховенства права активізувалися після конституційного закріплення цього принципу. У працях вітчизняних науковців визначено його співвідношення з законністю, справедливістю, правовою визначеністю, пропорційністю, а також розглянуто його значення для діяльності судової влади та конституційного контролю. Разом з тим, значна частина досліджень зосереджується або на окремих елементах верховенства права, або на його ролі у практиці конституційної юрисдикції, без належного узагальнення його як метапринципу, що структурно організовує весь конституційний порядок.

Не зважаючи на значну кількість наукових публікацій, проблема верховенства права як саме метапринципу конституційного порядку залишається недостатньо систематизованою. Недостатньо розробленим є питання його онтологічного статусу в системі принципів права: чи є він сукупністю окремих елементів, чи інтегративною засадою, що визначає спосіб тлумачення та застосування всіх інших принципів і норм. Також потребує уточнення межа між допустимою еволюційною інтерпретацією конституційних положень і їх фактичною трансформацією під впливом судової практики.

Виклад основного матеріалу. У сучасній конституційно-правовій доктрині верховенство права дедалі частіше осмислюється не як галузевий правовий принцип, що існує в одному ряду з іншими засадами правової системи, а як метапринцип – нормативна підстава вищого порядку, що визначає умови легітимності самої конституційної системи. Метапринцип, на відміну від галузевих принципів, не регулює безпосередньо певну групу правовідносин, а задає логіку їх нормативного впорядкування, встановлює критерії внутрішньої узгодженості правової системи та слугує аксіологічним орієнтиром для правозастосування. У цьому сенсі верховенство права виконує функцію «принципів над принципами» – воно не стільки вирішує конкретні правові колізії, скільки унеможливає їхнє довільне вирішення.

На нашу думку, правовладдя має саме метапринциповий характер. Воно не зводиться до сукупності окремих елементів (правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя тощо), а виступає інтегративною нормативно-ціннісною конструкцією, яка визначає спосіб існування і функціонування конституційного порядку як такого.

Вважаємо, що означена характеристика правовладдя виявляється у трьох вимірах: онтологічному – як умова існування права в його нормативній якості (право як система загальнообов'язкових, передбачуваних і справедливих норм); структурному – як критерій узгодженості та ієрархічної впорядкованості норм права; інтерпретаційному – як методологічна основа тлумачення і застосування положень національного права. Наведене дозволяє стверджувати, що правовладдя не є лише «одним із» принципів, а виступає принципом вищого рівня, який задає межі функціонування інших принципів.

Конституційний порядок є нормативною реальністю, яка не зводиться до тексту конституційного документа. Він охоплює сукупність формальних норм, судових прецедентів, конституційних звичаїв і доктринальних конструктів, що у своїй єдності визначають межі та способи здійснення публічної влади. Місце верховенства права у цій структурі є особливим: воно одночасно постає як елемент конституційного порядку і як критерій його оцінки. Така подвійна природа і є підставою для кваліфікації верховенства права саме як метапринципу.

Наголосимо, що загально-правовий характер верховенства права виявляється у тому, що воно не є надбанням жодної окремої правової сім'ї. Хоча історично ця концепція пов'язана насамперед з англо-американською традицією *rule of law* та континентальною ідеєю *Rechtsstaat*, її сутнісне ядро виявилось здатним до імплементації в окремі системи права інших типів систем права.

Окрім цього, загально-правовий аналіз дозволяє відмежувати правовладдя від суто формального «панування закону». Закон може бути інструментом свавілля, якщо він позбавлений внутрішніх якостей права – загальності, передбачува-

ності, несуперечливості, пропорційності, справедливості. Саме на такому підході наголошує систематично Європейський суд з прав людини: «Суд повторює свою позицію, що вираз «відповідно до закону» не просто відсилає до національного законодавства, а також стосується «якості закону», вимагаючи, щоб він був сумісним з верховенством права, яке прямо згадується в преамбулі Конвенції. Таким чином, цей вираз передбачає – і це впливає з об'єкта та мети статті 8 Конвенції – що в національному праві має існувати певний рівень правового захисту від свавільних втручань державних органів у права, гарантовані пунктом 1 цієї статті (ст. 8 § 1)» [9].

Згадаємо також теза Я. Берназюка: «Категорія «якість закону» є основою правового порядку, що ґрунтується на верховенстві права (принцип правовладдя; *rule of law*), оскільки однією з вимог цього принципу є юридична визначеність (*legal certainty*), яка є істотно важливою у питаннях довіри суспільства до судової системи, а також для гарантування ефективності підприємницької діяльності та привабливості інвестиційного клімату (передумов економічного розвитку держави)» [10].

У означеному сенсі правовладдя виконує подвійну функцію: 1) обмежувальну – встановлює межі дискреції органів державної влади; 2) конститутивну – визначає параметри легітимності правового регулювання, забезпечуючи нормативну узгодженість та внутрішню системність законодавства, унеможливаючи довільне законотворення та передбачаючи відповідність втручання держави критеріям необхідності та пропорційності.

Важливо підкреслити, що правовладдя не спричиняє обов'язків приватних осіб одне перед одним у сенсі людських прав; воно встановлює передусім обов'язок держави діяти в межах і на підставі права. Саме тому правовладдя є структурним гарантом людських прав як природних і невідчужуваних.

Відтак правовладдя не конкурує з іншими принципами, а визначає їх нормативну спрямованість і спосіб взаємодії. У разі конфлікту принципів саме право-

владдя виступає критерієм балансування, оскільки воно орієнтоване на мінімізацію свавілля та забезпечення справедливого співвідношення між публічним інтересом і свободою особи.

З позицій нормативної ієрархії верховенство права функціонує на рівні, що передре позитивно-правовому регулюванню: воно є тим, заради чого конституція взагалі встановлюється. Г. Гарт у своєму аналізі правових систем зазначав, що наявність вторинних норм – тобто норм про норми – є конститутивною ознакою правової системи як такої [11]. Верховенство права можна розглядати як метавторинну норму: норму, що визначає умови легітимності самих вторинних норм. Якщо певна процедура зміни конституції формально відповідає встановленим вимогам, але скасовує гарантії незалежності судової влади чи принцип юридичної визначеності, то така зміна є конституційно нелегітимною, навіть якщо вона юридично дійсна у вузькопозитивістському розумінні. Верховенство права у такому випадку є тим критерієм, що дозволяє виявити розрив між формальною та субстантивною конституційністю.

Особливого значення у цьому контексті набуває концепція «вічних клаузул» (Ewigkeitsklausel), відома насамперед із досвіду Конституції Федеративної Республіки Німеччини. Так, ч. 3 ст. 79(3) Основного закону прямо забороняє будь-які конституційні зміни, що зачіпають принципи людської гідності та федеративного демократичного ладу [12]. Конституційний суд ФРН виробив доктрину про те, що навіть конституційна більшість не може скасувати основоположні структурні елементи конституційного ладу. Верховенство права є незмінним ядром цієї базової структури, що підтверджує його метапринциповий статус.

Відзначимо, що питання про межі конституційної інтерпретації є одним із центральних у сучасній конституційній теорії. Воно стосується того, де проходить межа між законним тлумаченням конституційного тексту і його підміною, між розвитком конституційного права через інтерпретацію і незаконним судовим нормотворенням. Вважаємо, що верховенство права, функціонуючи як мета-

принцип, відіграє тут роль подвійного обмежувача: воно одночасно управно-важує конституційні суди на активне тлумачення та окреслює межі такого тлумачення.

З одного боку, верховенство права вимагає від конституційних судів не лише формального дотримання тексту, а й субстантивного захисту тих цінностей, заради яких конституція була прийнята, що означає, що суди зобов'язані виявляти конституційний зміст навіть там, де текст мовчить або є неоднозначним. Принцип правової визначеності, що є складником верховенства права, не може тлумачитися як абсолютна заборона розвитку права через інтерпретацію, він лише вимагає, щоб такий розвиток відбувався передбачуваним і обґрунтованим чином, з дотриманням стандартів аргументування, доступних для перевірки.

З іншого боку, верховенство права встановлює і негативні межі конституційної інтерпретації. Тлумачення, яке довільно звужує права або надає органам виконавчої влади дискреційні повноваження, що виключають судовий контроль, суперечить самій суті верховенства права, навіть якщо воно формально спирається на конституційний текст.

Особливого теоретичного значення набуває питання про співвідношення верховенства права та принципу народного суверенітету в контексті конституційної інтерпретації. Демократична легітимність передбачає, що воля більшості має вирішальне значення у вирішенні публічно-правових питань. Водночас верховенство права, особливо у його субстантивному розумінні, допускає і навіть вимагає обмеження волі більшості заради захисту прав меншин та фундаментальних конституційних цінностей. Водночас, означений конфлікт не є антагоністичним: демократія і верховенство права є взаємозалежними, а не конкуруючими засадами. Конституційна демократія передбачає, що сама більшість конститує себе через правові процедури і тим самим бере на себе зобов'язання поважати права тих, хто до більшості не належить. Орган конституційного контролю у цьому контексті виступає не противагою демократії, а гарантом тих самих умов, що

роблять демократичне самоврядування можливим.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що правовладдя обґрунтовано слід розглядати як метапринцип конституційного порядку – нормативну засаду вищого рівня, яка визначає умови легітимності правової системи загалом. Воно не зводиться до формальної законності чи сукупності окремих елементів, а виступає структуроутворювальним ядром конституційного порядку, інтегруючи та «координуючи» дію інших принципів. Онтологічний, структурний та

інтерпретаційний виміри правовладдя дозволяють розкрити його як критерій розмежування формальної і субстантивної конституційності, що визначає межі допустимого конституційного розвитку: легітимує еволюційне тлумачення, але водночас унеможлиблює довільні інтерпретацію та нормотворення.

Таким чином, правовладдя виконує легітимаційну й обмежувальну функції одночасно, забезпечуючи внутрішню цілісність і ціннісну спрямованість конституційного порядку як форми організації публічної влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dicey A. An Introduction to the Study of the Law of the Constitution. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Introduction_to_the_Study_of_the_Law_of.html?id=Hjs0AAAAIAAJ&redir_esc=y
2. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. / Пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
3. Гаудер П. Верховенство права в реальному світі / Пер. з англ. Д.Вовк, В. Гончаров, К. Горобець та ін. Харків : Право, 2018. 392 с.
4. Фуллер Лон Л. Мораль права / пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. 232 с.
5. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки. Серія: Юридичні науки*. 2007. Т. 64. С. 3–9. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry%60ncy%60py%60_verhovenstva.pdf
6. Кучук А.М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 562–565. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/127>
7. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). Доповідь про правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)
8. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). Мірило правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року). URL: <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>
9. Malone v. United Kingdom.02 August 1984. Application no. 8691/79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57533>
10. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
11. Гарт Х. Л. А. Концепція права. Київ: Сфера, 1998.
12. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)